

fejedelemségeken és a krími orosz-török hadszíntereken át a XIX. század eleji berlini szalonokig a legkülönbébb valóságok vonulnak át rajta, e pantalan írásfolyamban egy-egy kép, tabló többnyire szilánkokra robbanva, az oeuvre legkülönbébb pontjaira szétszóródva, fragmentumok halmazaként jelenik meg. Ez a modern technikához hasonló hatású szerkesztés (illetve szerkesztetlenség) Ligne olvasásának legfőbb kihívását jelenti. És ezért maradt kétszáz éve a Ligne-kutatás központi problémája a könyvvé szerkesztés nehézsége, a terjedelmi problémák, a publikáció. A kritikai kiadás kibontakozását látva egyértelműnek látszik, hogy Ligne olvasásának és felfedezésének következő nagy fordulatát egy elektronikus szövegkiadás hozhatja meg, mely egyébként szintén szerepel a belgiumi Ligne-kutatás tervei között. A szétágazó, minden ízében a töredékeség, a befejezetlenség, sőt, olykor egyenesen (Genette Stendhalra alkalmazott kifejezésével) az *inécrit*, a megíratlanság érzetét keltő szövegegyüttes kiemelten igényelné a legújabb szövegkezelési technikák alkalmazását. A nagy számban előforduló egyező vagy majdnem egyező, de szétosztottan, a legkülönbébb funkcióban megtalálható szöveghelyek, variánsok, motívumok visszakereshetősége, egymásra vetíthetősége, az elsősorban a terjedelemből adódó akadályok kiküszöbölése valóban új távlatokat adhatnának a kutatásnak. Egy elektronikus kritikai kiadás ugyanakkor más olvasási lehetőségeket is megnyitna, tágabb teret adva e lényegük szerint plurális szövegek hasonlóan plurális – sőt, akár véletlenszerű, önkényes olvasatainak, melyek közelebb vinnék az olvasót ahhoz, hogy megalkothassa a ligne-i oeuvre-ből saját ideális szöveget/szövegeit.

BÁRDOS MIKLÓS

CHLEL XVII

Romantic Poetry. Angela Esterhammer (Ed.): Amsterdam–Philadelphia, 2003. John Benjamins, 537.

A tizenhetedik kötet jelent meg immár a Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtudományi Társaság (ICLA/AILC) sok évtizede tartó, nagy vállalkozásának keretében, mely az európai nyelveken írott irodalmak komparatív történetét hivatott feltérképezni. A magyar részvétel szinte hagyományosnak tekinthető, hiszen Klaniczay

Tibor és Vajda György Mihály több kötetet is szerkesztőként jegyzett, és az egész projektet koordináló bizottságnak jelenleg Szegedy-Maszák Mihály az elnöke. Ez a harmadik kötet, mely a romantika korszakával foglalkozik: korábban a romantikus iróniáról és a romantikus drámáról jelent meg könyv a sorozatban, és még kettő fogja tárgyalni a romantikus prózát (egy kötet a nem fiktív prózáról időközben már megjelent Steven P. Sondrup és Virgil Nemoianu szerkesztésében, egy további készül a romantikus prózafikcióról).

Az „irodalomtörténet” szó sugallta linearitás természetesen nem lehet jellemzője a *komparatív* irodalomtörténetnek, amely a végtelen felé szerteágazó kapcsolatokat próbál leképezni. Tanulmánygyűjteményt kapunk, és a történet kialakítása olvasói feladat marad. Maguk a tanulmányok négy tematikus ciklusba rendeződnek. Közülük az első „Az érzékelés és ábrázolás fejlődése” címet viseli, és tulajdonképpen a romantikus világképet próbálják megragadni az ide sorolt szövegek. A nyitó tanulmányban Lilian R. Furst az őszi tájat leíró költeményekben fedez fel paradigmaváltást a XVIII. századi és a romantikus költészet között, hangsúlyozva, hogy a váltás nem egyik pillanatról a másikra megy végbe, hanem lassú, fokozatos, és hogy a romantikus tájnézetlet egyes tipikus elemei marginális szerepben már klasszicista mintadarabokban is felbukkanhatnak. Mindenesetre a XVIII. század végén az anyag többé már nem az emberi értelemnél alacsonyabb rendű, holt tárgy; a romantikus költő nem szemléli és leírja a tájat, hanem minden érzékével érzékeli, egyszersmind értelmezi is a jelentésteli természetet. E folyamat során a tudat és a természet egygyé válik: interiorizálódik a táj, és a tudat válik a természeté. Maria Cieśła-Korytowska a romantikus megismerésről értekezik, melyet alapvetően egységelvűnek tekint. A cél a világ harmóniájának felismerése egy az anyagi és a szellemi világot együtt átfogó elmélet keretében. Ennek az ihletett, intuitív megismerésnek kitüntetett médiuma lesz a költészet (ami ugye az emberiség anyanyelve, ahogyan a teremtett világ viszont Isten költészete). Cieśła-Korytowska szembeállításában a felvilágosodás az Enciklopédiát kívánta megírni, egy sok szerzős, fragmentált információgyűjteményt, míg a romantika inkább a Bibliát: a Könyvet vagy a Regényt, mely egységes világmagyarázattal szolgál.

A második blokk „A műfaji fejlődés” címet viseli. Kakukktójás itt a Schlegel-testvérek líraelméletéről szóló fejtegetés, amely nem egy romantikus műfaj történetét, hanem romantikus elméletét próbálja megírni, és az aprólékos kifejtés ellenére sem szolgál újdonságokkal, olyan felismerésekkel, amelyek meglepőek volnának a német romantika irodalom-felfogásáról manapság általánosan elterjedt nézetekhez képest. A másik négy tanulmány a romantikus ódát, az eposzt, a fenséges szonettet és az elégiát tárgyalja. Különösen fontos a szerkesztő, Angela Esterhammer gondolatmenete, amely az óda műfajának az ódát nyilvános, politikai megszólalásként értelmező pindaroszi hagyományára alapozva (szemben egy korábbi paradigmával, amely Wordsworth, Keats és Goethe versei alapján szubjektív, a természetre reflektáló, magányos szövegnek tekintette) a romantikus ódát a korabeli politikai és nyelvfilozófiai felismerések episztemológiai keretében közelíti meg. A hangsúly így az ódák performatív retorikájára esik: egy közösség megképzésére, amely a megnyilatkozást egy adott történelmi-politikai pillanathoz dialogikus kontextusába helyezi. A romantika irodalmának műfaji szempontú megközelítése első pillantásra talán meglepő, különösen ha a négy tárgyalt műfaj tradicionális jellegére gondolunk. A tanulmánykötet reprezentatív jellege azt sugallná, hogy ezeken kívül más nincs is, mintha ezzel le lehetne fedni a romantikus költészet egészét. Erről persze szó sincs, és nemcsak a tradicionális műfaji besorolást nehezebben tűrő szövegek maradnak ki, hanem egész műfajok is, teszem azt, a ballada. De ha beletörődünk is, hogy a tanulmánykötet nem törekszik enciklopédikus teljességre, akkor is hiányolni fogjuk Irena Nikolova írásából, amely a romantikus eposzt tárgyalja, azoknak a szövegeknek az említését, amelyek a romantikus versepika leginkább innovatív és ezért igazán fontos darabjai, mint a *Rege a vén tengerészről*, a *Childe Harold*, a *Don Juan*, vagy az *Anyegin*.

A kötet legterjedelmesebb része a romantika és a nemzet fogalmának viszonyát vizsgálja (*Romantic Poetry and National Projects*). Mintegy 200 oldalnyi tanulmány foglalkozik ezzel a témával, míg a másik hárommal 100–100. Az arányok azt sugallják, jelenleg ez a legfontosabb, legvonzóbb kutatási terület a romantikus költészettel kapcsolatban. Annál meglepőbb ez, mert nem olyan rég jelent meg kiváló tanulmánykötet az európai ro-

mantika nemzeti összefüggéseiről, a Porter és Teich szerkesztette *Romanticism in National Context* (Cambridge, 1988). A jelen kötet tanulmányai részben kiterjesztik amannak horizontját Európán túlra (szó van Kanadáról, az Egyesült Államok-ról és Latin-Amerikáról – mellesleg Romániáról is, ami akkor kimaradt), részben ugyanazokról az országokról adnak újabb leírást (Görög-, Spanyol- és Írországról). Nem teljesen világos, hogy kerül ide Gassenmeier és Gurr tanulmánya az angol romantikus költészet városábrázolásáról, amely egyébként remek Wordsworth- és Shelley-elemzéseket tartalmaz. A harmadik fejezetnek nem ezek a nemzetenként haladó tanulmányok az erősségei, a Porter–Teich-féle kötethez képest kevésbé revelatívak, hanem Virgil Nemoianu szórakoztató áttekintése a „nemzeti költők” intézményének kialakulásáról és helyi változatairól, valamint George Bizstray nyitótanulmánya arról a szerepről, melyet mítosz és folklór a perifériákon, vagyis Észak- és Kelet-Európában betöltött. Mítosz és folklór-irodalom viszonya manapság nem tűnik olyan egyértelműnek, mint akkoriban, de a tárgyalt korszak szemléletét Jacob Grimm nézetei határozták meg, melyek szerint a kettő végső soron azonos, és egyenrangú forrásként használható fel az archaikus népi hiedelemvilág rekonstruálására. A romantika a mítoszt és a népmesét ideológiává kovácsolta, és a jelen kultusztergáivá formálta a múlt emlékeit. Ez a nemzeti ideológia azonban egyáltalán nem lebecsülendő – vallja Bizstray –, hiszen átrajzolta a világ térképét, és saját öntudattal rendelkező nemzeteket, nemzetállamokat hozott létre.

A negyedik fejezet a továbbélésnek vagy a romantikával kapcsolatos egyéb témáknak van szentelve („A romantikus költészet értelmezései, újjáélesztései és performanciái”). Ennek megfelelően igen változatos, de többnyire tanulságos szövegeket tartalmaz. Thomas Pfau úgy értelmezi Heine költészetét, mint ami a zsidó hagyomány bevonásával forgatja fel a német romantikus költői dikciót. Ez a tanulmány azért példaértékű, mert a különböző nyelvváltozatok, nyelvrétegek, dialektusok kölcsönhatásainak vizsgálatára alapozza a líraértelmezést. Stanley Corngold Hölderlin Rousseau-képét vizsgálja, és ez az a tanulmány a kötetben, amely leginkább megpróbálja hasznosítani mindazt, amit Paul de Man a romantikus költészet vizsgálatában elért. Paul de Man

rajongói viszont meg fognak lepődni a materialitás azon fogalmán, amelyet Susanne Schmid alkalmaz Shelley németországi recepcióját elemző szövegében. „[A materialitás] maga a szövegkiadások formája, a szövegválogatás, a fordítás, a speciális olvasóközönséget vonzó kiadások kiállításai” (462). Így aztán a Shelley recepció materialitásának vizsgálata olyan tényekre fókuszál, mint hogy aranyozottak az egyes német kiadások könyvborítói. Az eredmények azonban nem érdektelenek az ilyen, a marxista irodalomtudomány örökségét ápoló megközelítés esetében, hiszen izgalmas dolog azzal szembesülni, milyen társadalmi meghatározottságok alapján alakultak ki különböző olvasói rétegekben az olyan inkompatibilis Shelley-képek, mint a nem e világra való angyali költő életrajzi hagyománya, Shelley a tájköltő és Shelley a forradalmár. John Neubauer azt vizsgálja, hogy a költészet organikus felfogásának egyes huszadik századi modelljei mennyiben tekinthetők a romantika örököseinek. Ebből a Goethétől a dekonstrukcióig ívelő tanulmányból kiderül, hogy az organicizmus mindent és mindennek az ellenkezőjét is jelentette már. „Az organicizmus, mint a legtöbb diskurzus, inkoherens és ideológiailag nyitott, hisz különböző jelentésekkel látható el, és különböző urak szolgálatába állítható [...] Goethe morfológiája különbözik Coleridge organicizmusától, valamint a XIX. századi francia, hát még a XX. századi német Goethe-értelmezésektől” (505). Különösen tanulságos az a rész, amely azt mutatja be, hogy alkalmazkodott a kialakuló modern irodalomtörténet a XIX. században a nemzeti ideológiák igényeihez, miként mondott le kezdeti univerzális, komparatív jellegéről (amire nem volt kereslet, amire az egyetemek nem adtak katedrát), hogyan váltott át egy olyan morfológiára, amely a költészetben a nemzeti, sőt faji jelleg organikus kifejeződését kívánta felfedezni. Ez a nemzeti elkötelezettségű irodalomtörténet már képes volt intézményesülni, csakhogy német területen ennek a fajta organicizmusnak a leszármazási vonalát Neubauer a náci irodalmárok írásaiig tudja követni.

Bármilyen gazdag is egy ilyen vaskos tanulmánykötet, szükségképpen maradnak az olvasónak hiányérzetei, és talán rossz is lenne, ha úgy érezné a végén, hogy most aztán mindent megtudott a romantikus költészetéről. Világos, hogy

egy ilyen reprezentatív munka leginkább azt mutathatja meg, az adott témával, korszakkal kapcsolatban mi foglalkoztatja leginkább a tudományos közvéleményt, milyen megközelítési módok a legvonzóbbak – mostanában.

HAJDU PÉTER

Boronkai Szabolcs: Bedeutungsverlust und Identitätskrise. Ödenburgs deutschsprachige Literatur und Kultur im 19. Jahrhundert. Bern, Berlin u.a.: Lang, 2001, 335. (Wechselwirkungen Bd. 2)

Közhely számba megy, hogy a magyar–német kapcsolatoknak évezredek múltja van. Boronkai Szabolcs könyve ennek a nagy múltnak egy kis szeletét vizsgálja, egy régió történetészetéből emel ki jellegzetes szálakat. Nem rója le az elméleti alapvetés tiszteletköreit, hanem közvetlenül a magyar–német kapcsolatok mikrotörténetébe, Sopron XIX. századi világába kalauzol százévi időt átfogó vizsgálatával. Könyvében a város sajátos helyzetét, a helyi társadalmat és intézményrendszert bemutató fejezetek után arcképek sorát rajzolja meg, egymást követő nemzedékek képviselőit, akiket ennek a németnyelvűség a XX. század közepéig megtartó közösségnek a kulturális emlékezete, a magyarországi németiség történetét feltáró munkák, részben pedig a magyar irodalom megírt története is őriz. A Boronkai könyvében bemutatott osztrák katonanemesi családból származó, osztrák elkötelezettségű nőíró Therese Marie von Artner, a felvilágosult, Közép-Európát szellemi otthonának tekintő poliglott-polihisztor Karl Georg Romy, német lapok kitarító magyarországi tudósítója, valamint a neofita asszimiláns újságíró-lapszerkesztő Frankenburg Adolf és a nevét Ludwig Duxról Dóczy Lajosra magyarosító zsidó színházi szerző és fordító pályaképe a magyarországi németajkú líterátorok változatos orientációját teszi érzékelhetővé. A német nyelvben való otthonosság illetve a kétnyelvűség nem volt kizárólag a magyarországi németiség attribútuma, hiszen a magyar nemesség nagy része tudott németül, s a Magyarország nemzetiségei közti kommunikációban a német a XIX. század elején még a latin mellett lingua franca-ként szolgált. A soproni arcképcsarnokban is ta